

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 10, SAYI 20, BAHAR 2024

Doç. Dr. Mohammed Ali SHAREEF

Kerkük Üniversitesi
Türkçe Bölümü
Kerkük/İRAK
mserif72@uokirkuk.edu.iq
ORCID

**ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA
TEŞRÎ SANATI HAKKINDA YENİ
DÜŞÜNCELER**

**NEW THOUGHTS ABOUT THE
ART OF "TEŞRİ" IN OLD TURKISH
LITERATURE**

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 06.02.2024
Kabul Tarihi: 25.03.2024
Yayınlanma Tarihi: 30.04.2024

Article Information: Research Article
Received Date: 06.02.2024
Accepted Date: 25.03.2024
Date Published: 30.04.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Shareef, Mohammed Ali, "Eski Türk Edebiyatında Teşrî Sanatı Hakkında Yeni Düşünceler", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 10, Sayı 20, Bahar 2024, s. 29-41.

Shareef, Mohammed Ali, "New Thoughts About the Art of "Teşri" in Old Turkish Literature", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 10, Volume 20, Spring 2024, p. 29-41.

10.28981/hikmet.1432793

Doç. Dr. Mohammed Ali SHAREEF

ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA TEŞRÎ SANATI HAKKINDA YENİ DÜŞÜNCELER

NEW THOUGHTS ABOUT THE ART OF "TEŞRİ" IN OLD TURKISH LITERATURE

ÖZ

Bedî ilminin lafız sanatlarına dahil olan "teşrî" sanatı, Arap belâgati ile Türk belâgati arasında farklılık gösteren bir sanattır. Kimi Arap ve Türk kaynaklarında bu sanat için "zü'l-kafiyeteyn" terimi de kullanıldığından bu sanatın kafiye bahsinde incelenmesini daha uygun gören bazı görüşler bile vardır. Teşrî, Türkçe belâgat kitaplarının –bilhassa Arap belâgatini anlatan Türkçe kitapların– çoğunda Arap belâgati ekseninde incelenmekte olup Türk şiirinden az sayıda örnekler verilmiştir. Dikkat edildiğinde bu örnekler söz konusu sanatı doğru bir şekilde ifâde etmemektedir. Bu çalışma Türk belâgatinde teşrî sanatının bulunup bulunmadığını, Arap belâgatindeki teşrî ile Türk şiirindeki çok kafiyeli şiirler arasında farkların tespit edilmesini hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, Arap Belâgati, Teşrî, zü'l-Kafiyeteyn, Tev'em, Tevşîh.

ABSTRACT

The art of "Teşrî", which is included in the wording arts of Bedi science, is an art that differs between Arabic Eloquence and Turkish Eloquence. Since the term "zü'l-kafiyeteyn" is also used for this art in some Arabic sources and some in Turkish sources, there are even some opinions that consider it more appropriate to examine this art in the context of rhyme. Teşrî is examined in the context of Arabic Eloquence in most of the Turkish Eloquence books - especially in Turkish books describing Arab Eloquence - and examples from a small number of Turkish poems are given. When considered, these examples do not accurately express the art in question. This study examines whether there is the art of Teşrî in Turkish Eloquence; It aims to determine the differences between Teşrî in Arabic Rhyme and multi-rhymed poems in Turkish poetry.

Keywords: Eloquence, Arabic Eloquence, Teşrî, zü'l-Kafiyeteyn, Tev'em, Tevşîh.

Giriş

İslâmî Türk edebiyâtının ilk dönemlerinden –özellikle divan edebiyâtından– itibaren Arap ve Fars şiir anlayışları Türk şiirini büyük ölçüde etkilemiştir. Hele hele şiirin ahengi ve biçimi hususunda millî şiir anlayışının sadece halk şiirine münhasır kılınışı bir gerçektir. Şiirdeki ahenk –özellikle divan şiirinde- biri aruz vezni diğeri kafiye olmak üzere iki önemli unsurla sağlanmaktadır. *Teşrî* sanatı, ne mısraları oluşturan kelimelerin sıralanış esaslarını ele alır, ne kelimelerin gerçek veya mecaz anlamda olup olmadığını inceler, ne de kelimelerin arasındaki mana estetiğini araştırır. Bu sanatın oluşumu vezin değişikliğine ve kafiye çokluğuna bağlıdır. Bazı araştırmacıların bu sanatı şiir (aruz) bilgisine dâhil etmeleri de bu yüzdendir (el-Hamevî, 1987, 1., 267). Arap aruzunda her bahrin değişik sayıda “aruz” ve “darb” bölümleri bulunmaktadır (Tural, 2011, 25). Arap belâgatindeki “teşrî” bir beytin bahrinin aruz ve darb bölümlerinin değişimleri üzerine kurulur. Yani iki kafiyeli bir beyitte birinci kafiye üzerinde durulunca beytin, bir bahrin darblarından birinin vezni üzerine kurulduğunu; ikinci kafiye kadar devam edilince başka bir bahrin üzerine kurulduğunu görürüz. Ancak bu durum Türkçede farklı olduğu için *teşrî* sanatının kullanımı hakkındaki şüpheler aşağıdaki açıklamalarla belirtilmeye çalışılacaktır. Kafiye gelince bu konuda dahi “teşrî” ile “zü’l-kafiyeteyn”, “zü’l-kavâfi” terimleri arasında farklılık görülmektedir. Kafiye, bir nazım biçiminin temel unsurlarından olup beyitlerin sonlarında tekrarlanan ses sistemidir (Mahmut, 2011, 2). Kimilerinin beytin son kelimesinin kafiye olduğunu, kimilerinin ise revî harfinin kafiye olduğunu iddia etmeleri, kafiye istilâhi üzerinde fikir ayrılığına yol açmıştır (Süleyman, 2014, 96). Arap belâgati kitaplarında *teşrî* sanatı, bir beyitte iki kafiyenin kullanılması; birinci kafiye üzerinde durunca mananın; veya ikinci kafiye kadar devam edince mananın başka bir şekilde tam olması demektir. Türk belâgat kitaplarında *teşrî* için yapılan tanımlama ve verilen örneklerde farklılık bulunmaktadır. İster vezindeki ister kafiye üzerindeki farklılıkların müphemliği aşağıdaki açıklamalarla aydınlığa kavuşacaktır.

1. Teşrî Sanatının Tanımı

Sözlük anlamı “ev kapısının yola açık olması, kapının bir yere açılması” olan ve Arapça “şerre’e” kökünden türeyen *teşrî* “evi yol üzerinde kurmak, kapısını yola doğru açmak, yolu açık ve vâzih eylemek” demektir (Mütercim Âsım, 1305, 2., 609; Kaçar, 2011, 569). Kelime bir edebî terim olarak Arap belâgati kitaplarında değişik şekillerde tanımlanmıştır. *Teşrî*, bir kasidenin, iki vezin ve iki kafiye üzerine kurulmasıdır ki beyitten bir ya da iki cüz kaldırıldığında beytin vezni başka kalıba dönüşür. Burada şair sanki başka bir vezin ile kafiye kapı açar gibidir (el-Hüseyinî, H.1429, 708; el-Medenî, 1969, 4., 343). Abdülazîz Atîk ise *teşrî*’i, “Beytin iki vezin ve iki kafiye üzerine kurulması demektir ve bu iki kafiyenin hangisinin üzerinde durulursa durulsun mana tam olmakla beraber beytin vezni değişir” şeklinde tanımlar (Atîk, ?, 241). Eski belâgatçilerin bir kısmı ise *teşrî* yerine *tevşîh* ile *tev’em* terimlerini tercih etmişlerdir (Matlub, 1986, 2., 220). İbnü’l-Esîr *el-Meselü’s-Sâir fî Edebi’l-Kâtib*

ve-ş-Şâ'ir eserinde: “Şairin, kasidesinin beyitlerini iki değişik bahir üzerine kurmasına “tevşîh” denir. Eğer birinci kafiye üzerine durulursa vezin açısından tam bir şiir sayılır. Birinci kafiyeden sonra devam edilirse ikinci kafiye kadar farklı bir vezinde olup yine tam bir şiirdir” şeklinde açıklamıştır (İbnü'l-Esîr, 1939, 2., 359). Yahya bin Hamza el-Alevî de, tevşîhi bir bedî terimi olarak “şairin kasidesini iki farklı bahrin üzerine kurması; birinci kafiyenin bitiminde veznen ve manen tam bir şiir olurken devâm ederek ikinci kafiyenin bitişi ile manâ olarak tam ve ikinci bahrin uyumu ile beytin tamamlanması demektir” diye tanımlar (el-Alevî el-Yemenî, 2002, 3., 70). Belâgatçilerden sadece İbn Ebî'l-Isba' el-Mısırî “tev'em” terimini kullanarak teşrî sanatını, “şairin beyti nâsirin de nesri iki kafiye üzerine kurmasıdır ki ilk kafiye de durulduğu zaman belli bir vezne; devam edip de ikinci kafiye kadar başka bir vezne uymaktadır. İki kafiyenin revî harfleri ise değişik olduğu gibi aynı harflerden de oluşumu caizdir” şeklinde belirtmiştir (İbn Ebî'l-Isba' el-Mısırî, 1957, 2., 231; İbn Ebî'l-Isba' el-Mısırî, 1963, 522). Teşrî için “zü'l-kafiyeteyn” terimini kullananlar da vardır. Reşiduddin Vatvât, *Hadâiku's-Sihri fî Dekâiki's-Şi'r*'inde “şairin, kasidesinde yan yana iki kafiyenin kullanmasıdır” (Vatvât, 2009, 157) tanımını zü'l-kafiyeteyn başlığı altında vermiştir (Matlub, 1987, 3., 14).

Türk kaynaklarındaki teşrî sanatı tanımlarını üç grupta toplayabiliriz. Birincisinde Arap belâgatini konu alan Türkçeye yazılmış kitaplardır ki bunlarda Arap belâgatindeki teşrîden söz edilmektedir ve verilen örneklerin başında tıpkı Arapça belâgat kitaplarında olduğu gibi *Makâmât* yazarı el-Harîrî'nin

يا خَاطِبَ الدُّنْيَا الدُّنْيَا إِنِّهَا *** شَرَكُ الرَّدَى وَقَرَارَةُ الْأَكْدَارِ
دَارٌ مَتَى مَا أَضْحَكْتُ فِي يَوْمِهَا *** أَبْكْتُ غَدًا بَعْدَ لَهَا مِنْ دَارِ

şiiri örnek gösterilmiştir. İslam Ansiklopedisinde “teşrî” maddesi altında bu sanat, “kasidenin asıl vezin ve kafiye sistemi yanında beyitlerin ortasında başka bir vezin veya vezinlere uygun düşecek şekilde iki veya daha çok kafiye düzeninin oluşturulması” şeklinde tanımlanmıştır (Kaçar, 2011, 569). Mustafa İzzet Bâbânzâde *Def'u'l-Mesâlib* eserinde “Teşrî, şair, nazm u inşâd itdigi şiiri evzân-ı aruzdan iki vezin ile iki kafiye üzerine vaz u tesis idüb bir vechle ki beytin eczâsından bir cüzi iskât olunursa beyt-i mezkûr evvelin gayrı diger veznden olmalıdır” şeklinde tanımlamıştır (Demirciler, 2014, 332). *Telhîsu'l-Miftâh*'ta ise bir bedî terimi olarak: “Bir beytin iki kafiye üzerine kurulması ve her biriyle mananın tam olması demektir” şeklinde geçer (Shareef, 2015, 425). Ali Bulut ise “Teşrî, bir nazım parçasını birden fazla kafiye üzerine binâ etmektir. Hangi kafiye de durulursa durulsun anlamlı bir ifâde ortaya çıkar” şeklinde tanımlamıştır (Bulut, 2013, 321). Eren ile Uzunoğlu da “Şairin getirmiş olduğu şiir beyitlerinin sonları hazfedildiğinde geri kalan bölümün kendi başına, müstakil, kısa beyit hâline gelmesine denir” şeklinde tanımlamışlardır (Eren - Uzunoğlu, 2006, 230). Bu gibi tanımlarla yukarıda adı geçen Harîrî'nin şiiri örnek gösterilerek teşrî'nin iki vezin ve iki kafiye üzerine kurulmasından söz edilmiştir.

İkinci grupta, Kaya Bilgegil'in "Bir nazım parçasında iki kafiye bulunmasıdır" (Bilgegil, 1989, 341) şeklinde tanımladığı gibi tarifler *teşrî* sanatının Türk belâgatindeki yerinin Arapçadakinden farklı olduğunu göstermektedir. Bilgegil bu tanımlamasıyla hiçbir şekilde vezin konusuna değinmeyerek Arap belâgatindeki *teşrî* sanatından farklı bir yaklaşım sergilemiştir.

Üçüncü grupta ise Türkçe belâgat kitaplarında, *teşrî* olarak tanımlanan sanat için "zü'l-kafiyeteyn" teriminin kullanıldığı birçok tanımlama vardır. Bu tanımlar her ne kadar kafiye bakımından kapsamlı görünürse de vezin açısından yetersiz kalmışlardır. Muallim Nâcî *Istılâhât-ı Edebiyye*'sinde "zü kafiyyeteyn, iki kafiye şiidir" şeklinde kısa bir tanım yapmış ve *mütekarrin* ile *mahcûb* olmak üzere iki türlü olduğunu belirtmiştir (Nâcî, 1307, 111). *Mütekarrin*, kafiyenin bulunduğu kelimelerin art arda gelmesidir. Bunun için Nâcî, Neff'nin bir kasidesinden şu beyitleri örnek göstermiştir:

Yâ sevâd-ı nüsha-i sun'-ı İlâhîdir ki dil
Dikkat etse anda sırr-ı âyet-i Kur'ân bulur
Baht-ı yâver pâdişâh-ı âsumân-mesned ki dîn
İstinâd-ı devletiyle kuvvet-i erkân bulur
Etse bir iklîme ger bezl-i saâdet kevkebi
Her gedâ-yı bî-nevâsı şevket-i sultân bulur
Verse ger hürşîd-i isti'dâdı hâke terbiyet
Hâk kadr-i gevher-i mâhiyyet-i insân bulur
Ben o Hâkânî-i ahdim kim benim memdûhumun
Âsitân-rûb-ı sarâyı devlet-i Hâkân bulur

Mahcub ise kafiyeleri aralıklı olandır ve bunun için de Nâbî'nin şu beyitini örnek vermiştir:

Âlem esîr-i dest-i meşiyet değil midir
Adem zebûn-ı pençe-i kudret değil midir

Muallim Nâcî'yi takip ederek Cem Dilçin, Ahmet Mermer ve İskender Pala gibi araştırmacılar da kısa bir şekilde "*şiiirler iki uyaklı da olabilir*" şeklinde tanımladıkları "zü'l-kafiyeteyn"i *mütekarrin* ve *mahcub* olarak ikiye ayırırlar. *Mütekarrin* için Neff ile Nâbî'nin şu beyitlerini örnek vermişlerdir:

Âfitâb-ı subh-ı ma'nâ bezm-i endişemde câm
Bâde feyz-i lâ-yezâl-i câvidânımdır benim
Haşr olunca tâ ki şevk-engîz-i bezm-i ehl-i dil
Keyf-i sahbâ-yı hayâl-i şâd-mânımdır benim (Neff)

Efzûni-ı hayât kem-âzârlıktadır

Sermâye-i necât sebük-bârlıktadır (Nabî)

Mahcub için ise Muallim Nâcî'nin gösterdiği Nâbî'nin şiirini örnek vermişlerdir (Mermer, 2005, 114; Saraç, 2007, 268; Dilçin, 2009, 66; Pala, 2011, 495). Bu tanımlamalar aslında *Telhîs*'te geçen teşrî için kafiye için esâs alan tanımlamanın aynısıdır (et-Teftâzânî, 2013, 702). Bu nedenle Türk belâgatinde zü'l-kafiyeteyn bahsinin *Telhîs*'in etkisi altında kaldığı apaçık ve bellidir. Coşkun (2010, 233) ise “bir mısradaki iki kafiye kullanmaya teşrî veya zü'l-kafiyeteyn adı verilir” ifadesinde aynı sanat için hem teşrî hem de zü'l-kafiyeteyn terimini uygun görmüştür.

2. Teşrî'in Tarihçesi

Süyûtî'nin belirttiğine göre teşrî'i sanat olarak ilk önce Harîrî icat etmiş, *Makâmât* eserinde yer alan *el-Makâmâtü's-Şi'riyye*'de “*Yâ Hâtibe'd-dünyâ'd-deniyyeti innahâ / şerekü'r-redâ ve karâretü'l-akdâri* يا خاطب الدنيا الدنية إنها / شرك الردى وقرارة الأقدار” matlalı kasidesinin tüm beyitlerini teşrî sanatıyla dizmiştir (el-Harîrî, 1978, 181; Matlub, 1986, 2., 219). Fakat Arap belâgati eserlerinde belirtildiğine göre de Harîrî'den önce Arap şiirinde birden fazla kafiye kullanıldığı görülmüştür (el-Hamevî, 1987, 1., 266). Bu sanata teşrî ismini ilk veren İbnü'l-Ecdâbî'dir. Bu sanatı Harîrî'nin örnek şiiri ile benzer şiirleri göstererek teşrî terimi yerine “tevşih” terimini tercih edenlerden İbnü'l-Esîr ile Yahya b. Hamza el-Alevî'yi gösterebiliriz (İbnü'l-Esîr, 1939, 2., 359; el-Alevî el-Yemenî, 2002, 3., 70). İbn Ebî'l-Isba' el-Mısri ise *Bedî'u'l-Kurân ve Tahrîru't-Tahbîr* kitaplarında bu sanata teşrî yerine *tev'em* ismini vermiştir (Matlub, 1986, 2., 220). Teşrî için zü'l-kafiyeteyn teriminin kullanılmasını Ahmed Matlub Vatvât'a dayandırmışsa da (Matlub, 1987, 3., 14) Vatvât zü'l-kafiyeteyn bahsinde bu sanatın teşrî veya tevşih olduğuna işaret etmemiştir (Vatvât, 2009, 157). Vatvât'ın, zü'l-kafiyeteyni tevşih veya teşrî terimleriyle ilişkilendirmediğinin bir göstergesi beyti mana ve vezin açısından ele almamasıdır. Bilhassa örnek gösterdiği şiir şahidi bile teşrî sanatı için verilen (... يا خاطب الدنيا) şiirinden farklı olan

ليلاء قارية الدجنة	يا ليلة أظلمت علينا
دهما خدارية الأعنة	قد ركضت في الدجى علينا
حبلى نهارية الأجنه	فبت أقتاسها فكانت

beyitleridir. Vatvat, bunları açıklarken mananın kafiye bitimiyle tam olup olmamasına ve veznin değişip değişmemesi gibi konulara değinmeyip sadece beyitlerdeki “قارية”, “خدارية”, “نهارية” kelimelerinin birinci kafiye, “الدجنة”, “الأعنة”, “الأجنه” kelimelerinin de ikinci kafiye oluşturduğunu söylemiştir. Bu örneklerde ikinci kafiye oluşturulan kelimeleri kaldırdığımız zaman beytin manasında bozukluk olduğu için teşrî sanatından ayrılmaktadır. Türkçe belâgat ve şiir kitaplarında teşrî sanatının sadece yeni kitaplarda adı geçmektedir ve bu kitapların çoğu da Arap belâgatini anlatan kitaplardır. Nacî'nin *Istîlâhat-ı Edebiyye*'sinde ise zü'l-kafiyeteyn ve zü'l-kavâfiden söz edilmiştir. Nacî'den çok

önceleri Sürûrî'nin *Bahru'l-Maârif*'inde *zü'l-kafiyeteyn*den ve sadece *mahcub* türünden söz edilmiştir (Şafak, 1991, 76, 88).

3. Arap Belâgati ile Türk Belâgatinde Teşrî Hakkında Verilen Örnekler

Belâgat sanatlarının açıklanması, metin üzerindeki uygulamalarla tamamlanır. Edebî değeri bakımından önce şiir, sonra nesir örnekleri kullanılmıştır. *Teşrî* sanatını ele alan Arap belâgati çalışmalarına göz gezdirilirse konu için verilen örneklerin tekrar edildiği göze çarpmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi bu sanatı ilk kullanan Harîrî "... يا خاطب الدنيا الدنيا ..." matlalı şiirini örnek olarak göstermiş ve nitekim İbn Hicce el-Hamevî, el-Alevî, el-Medenî, el-Hüseynî, İbn Ebî'l-Isba' el-Mısırî, İbnü'l-Esîr, Hatib Kazvînî, Taftâzânî gibi belâgat âlimleri de ilk sırada bu şiire yer vermişlerdir. Bu şiirin yanı sıra

وإذا الرياح مع العشي تناوحت هوج الرمال بكتبهن شمالا
ألفيتنا نفري الغبيط لضيفنا قبل القتال ونقتل الأبطالا

Ve ize'r-riyâhu ma'a'l-'aşıyyi tenâvehet hevce'r-**rimâli** bi-küsbihinne
şimâlâ

Elfeytenâ nefrî'l-ğabîta li-dayfinâ kable'l-**kitâli** ve naqtülü'l-**abtâla**
beyitleri veya

اسلّم ودُمت على الحواشي مآرسا رُكنا ثبير أو هضابُ جرّاءِ
ونل المراد ممكنا منه على كرّ الدهور وفز بطول بقاءِ

İslem ve dümte 'alâ'l-havâdisi mâ resâ rüknâ **sebîri** 'ev hidâbu **hirâ'i**
Ve neli'l-murâda mümekkinen minhü 'alâ kerri'd-**duhûri** ve füz bi'tûli **bekâ'i**
beyitleri, veya

صَبَّ مَقِيمٌ سَائِرُ فَوَادُهُ طَوَّعُ الْهُوى مَعَ الْخَلِيطِ الْمُنْجِدِ
غَائِبٌ قَلْبٍ حَاضِرٌ وَوَادُهُ لِمَنْ نَأَى فِي عَهْدِهِمُ وَالْمَعْدِ
لَهُ جَوَى مُخَامِرٌ يَعْتَادُهُ إِذَا اشْتكى طَيْفَ الْكُرَى فِي الْعَوْدِ

Sabbün mukîmün **sâ'irün fû'âdühü** tav'u'l-**havâ** ma'a'l-halîti'l-**müneccedi**
Gâ'ibü kalbin **hâzirün vidâdühü** li'men **ne'â** fi 'ahdihim ve'l-**ma'hedi**
Lehü cevân **muhâmirün ye'tâdühü** izâ **işteka** tayfü'l-karâ fi'l-'**ûdi**

beyitleri örnek olarak gösterilmiştir. Belâgat sanatlarını inceleyen Türkçe kitaplarda *zü'l-kafiyeteyn* bahsinde Neffî'nin

Etse bir iklîme ger bezl-i saâdet kevkebi
Her gedâ-yı bî-nevâsı **şevket-i sultân** bulur
Ben o Hâkânî-i ahdim kim benim memdûhumun

Âsitân-rûb-ı sarâyı **devlet-i Hâkân** bulur
 Âfitâb-ı subh-ı ma'nâ bezm-i endîşemde câm
 Bâde feyz-i lâ-**yezâl-i câvidân**ımdır benim
 Haşr olunca tâ ki şevk-engîz-i bezm-i ehl-i dil
 Keyf-i sahbâ-yı **hayâl-i şâd-mân**ımdır benim

beyitleri ile Nâbî'nin

Efzûni-ı **hayât** kem-âzârlıktadır
 Sermâye-i **necât** sebük-bârlıktadır

beyti örnek gösterilmiştir.

4. Türk Belâgatinde Teşrî ile Zü'l-kafiyeteyn

Yukarıdaki açıklamalara bakıldığında *teşrî* sanatı biri vezin diğeri kafiye olmak üzere iki esas üzerine bina edilmiştir. Yukarıdaki tanımlarda görülen en belirgin fark *teşrî* ile *zü'l-kafiyeteyn* arasında görülmektedir. *Teşrî* ahenk öğelerinin iki önemli ögesi üzerine kurulurken *zü'l-kafiyeteyn*de sadece kafiye çokluğu söz konusudur. Bu bakımdan Arap belâgatinde açık örnekler doğrultusunda *teşrî*nin sınırları açık surette çizilirken Türk belâgatinde tam olarak *teşrî* değil *zü'l-kafiyeteyn* sanatının egemen olduğunu görüyoruz. Harîrî'nin "Yâ hâtib..." matlalı şiiri ikinci kafiyesine [el-ekdâr الأكدار] kadar kâmil bahrinin tam vezni yani *mütefâilün mütefâilün mütefâilün ** mütefâilün mütefâilün mütefâilün* kalıbı üzerine nazmedilmiştir:

شَرَكُ الرَّدَى وَقَرَارَةُ الْأَكْدَارِ	يَا خَاطِبَ الدُّنْيَا الدُّنْيَا إِنِّهَا
متفاعلن متفاعلن متفاعلن	متفاعلن متفاعلن متفاعلن
أُبَكِّتُ غَدًا بُغْدًا لَهَا مِنْ دَارِ	دَارٌ مَتَى مَا أَضْحَكْتُ فِي يَوْمِهَا
متفاعلن متفاعلن متفاعلن	متفاعلن متفاعلن متفاعلن

Birinci kafiye [er-redâ الردى] kadar ise asıl vezinden son iki tefile düşer ve kâmil bahrinin cüzlerinden "sahih" vezni olan *mütefâilün mütefâilün ** mütefâilün mütefâilün* üzerine uygulanır:

يَا خَاطِبَ الدُّنْيَا الدُّنْيَا	يَا خَاطِبَ الدُّنْيَا الدُّنْيَا
متفاعلن متفاعلن	متفاعلن متفاعلن
دَارٌ مَتَى مَا أَضْحَكْتُ	دَارٌ مَتَى مَا أَضْحَكْتُ
متفاعلن متفاعلن	متفاعلن متفاعلن

Teşrî sanatı ile yazılan şiirlerde üzerinde durulan kafiyeğe göre veznin değiştiğini ve mananın da iki kafiyenin her biriyle tam olduğunu yukarıda belirtmiştik. Dolayısıyla yukarıdaki şiirin manasının açıklanması şöyledir:

شَرَكُ الرَّدَى وَقَرَارَةُ الْأَكْدَارِ	يَا خَاطِبَ الدُّنْيَا الدُّنْيَا إِنِّهَا
--	--

(Ey alçak dünyâya tâlip olan kişi, o (dünyâ) ölüm tuzağı ve kederlerin karârgâhıdır).

يَا خَاطِبَ الدُّنْيَا الدُّنْيَا
لَا إِلَهَ إِلَّا هِيَ شَرَّكَ الرَّدَى

(Ey alçak dünyâya tâlip olan kişi, o (dünyâ) ölüm tuzağıdır). Böylece her iki durumda mana açısından bir kusur görülmemektedir. Yine kâmil bahri ile yazılan el-Kâdî el-Ericcânî'nin aşağıdaki şiirinde, beytin hem manen tam olması hem de değişik vezinlere uyması yönünden teşrî sanatının dikkat çekici bir örneği verilmiştir:

صَبَّ مَقِيمٌ سَائِرُ فَوَادُهُ	طَوَّعُ الْهُوَى مَعَ الْخَلِيطِ الْمُنْجِدِ
غَائِبٌ قَلْبٍ حَاضِرٌ وَدَادُهُ	لِمَنْ نَأَى فِي عَهْدِهِمْ وَالْمَعْدِ
لَهُ جَوَى مُخَامِرٌ يَعْتَادُهُ	إِذَا اشْتَكَى طَيْفَ الْكُرَى فِي الْعُودِ

Bu beyitlerde dört kafiye bulunmaktadır ve üçüncü ile dördüncü kafiyeden hangisi kaldırılırsa kaldırılın manaya gölge düşmez. Vezin ise kâmil bahrinin cüzlerinden biriyle uyumludur:

صَبَّ مَقِيمٌ سَائِرُ	فَوَادُهُ طَوَّعُ الْهُوَى
غَائِبٌ قَلْبٍ حَاضِرٌ	وَدَادُهُ لِمَنْ نَأَى
لَهُ جَوَى مُخَامِرٌ	يَعْتَادُهُ إِذَا اشْتَكَى

İkinci ile üçüncü kafiye kaldırıldığı zaman yine mana tamdır:

صَبَّ مَقِيمٌ سَائِرُ	مَعَ الْخَلِيطِ الْمُنْجِدِ
غَائِبٌ قَلْبٍ حَاضِرٌ	فِي عَهْدِهِمْ وَالْمَعْدِ
لَهُ جَوَى مُخَامِرٌ	طَيْفَ الْكُرَى فِي الْعُودِ

Türkçe eserlerde kimi *teşrî* için kimi *zû'l-kafiyeteyn* için verilen daha önce gösterdiğimiz örnekler birden fazla kafiye içermelerine rağmen *teşrî* sanatının üzerine kurulduğu iki koşuldan mahrumdurlar. Verilen Türkçe şiir örneklerinde iki kafiyeden biri kaldırıldığında hem vezin hem de mana bozulur. Kaya Bilgegil'in *teşrî* maddesinde *mütekarrin* için

Hangi âkil der ki ancak **râh**-ı **gülşen**den geçin

Bir de gâfiller şu nâliş **gâh**-ı **şivenden** geçin

mahcûb için

Âlem esîr-i dest-i **meşiyet** değil midir

Âdem zebûn-ı pençe-i **kudret** değil midir

örnek gösterdiği beyitlerden ilkinin kalıbı *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilündür*. Beytin aslı kafiyesi (gülşen, şiven), mülhak kafiyesi ise (râh, gâh)dır. Beyti mülhak kafiye kadar okuduğumuz takdirde vezin bozukluğu ile anlam yetmezliğine uğradığını açıkça görebiliriz:

Hangi âkil der ki ancak **râhdan** geçin

— · — — / — · — — / — · — · —

Bir de gâfiller şu nâliş **gâhdan** geçin

— · — — / — · — — / — · — · —

Mahcub için verilen beyitte de hiçbir şekilde kısaltma veyâ eksiltme yapamamanın nedeni aynı sebeptir.

Yukarıda gösterilen el-Ereccânî'nin şiirine bazı musammat gazeller benzerlik göstermiş olsa bile yine *zü'l-kafiyeteyn* veyâ *zü'l-kâvâfi* sanatının çizgilerini aşmamaktadır. Âlî Divanı'nda (Aydemir - Çeltik, 2008, 209) geçen ve kâmil bahrinin *mütefâilün feûlün mütefâilün feûlün* kalıbıyla yazılan

Nedür ol hırâm u **reftâr** / nedür ol **nihâl-i bâlâ**

Nedür ol nizâm-ı **güftâr** / nedür ol **leâl-i lâlâ**

Nedür ol ruh-ı **münevver** / nedür ol cebîn-i enver

Nedür ol hat-ı **muanber** / nedür ol **hilâl-i garrâ**

Nedür ol kirişme ol **hû** / nedür ol kemend-i gîsû

Nedür ol hâl-i hoş-**bû** / nedür ol **gazâl-i hoş-râ**

Nedür ol miyân-ı **mübhem** / nedür ol dehân-ı müdgâm

Nedür ol leb-i Hızır-**dem** / nedür ol **cemâl-i zîbâ**

Nedür ol çeh-i **zenahdân** / nedür ol zekan o gerdân

Nedür Âliyâ o **pîşân** / nedür ol reviş ser-â-**pâ**

gazelini *mütefâilün feûlün* kalıbıyla yazılmış murabba şeklinde de yazabilmemiz başka bir nazım biçimine dönüşebileceğini göstermektedir.

Nedür ol hırâm u **reftâr**

Nedür ol **nihâl-i bâlâ**

Nedür ol nizâm-ı **güftâr**

Nedür ol **leâl-i lâlâ**

Nedür ol ruh-ı **münevver**

Nedür ol cebîn-i **enver**

Nedür ol hat-ı **muanber**

Nedür ol **hilâl-i garrâ**

Nedür ol kırıme ol **hû**

Nedür ol kemend-i **gîsû**

Nedür ol hâl-i hoş-**bû**

Nedür ol **gazâl-i hoş-râ**

Nedür ol miyân-ı **mübhem**

Nedür ol dehân-ı **müdgâm**

Nedür ol leb-i Hızır-**dem**

Nedür ol **cemâl-i zibâ**

Nedür ol çeh-i **zenahdân**

Nedür ol zekan o **gerdân**

Nedür Âliyâ o **pîşân**

Nedür ol revîş ser-â-**pâ**

Sonuç

Teşrî sanatı hem kafiye çokluğu hem vezin değişikliği üzerine kurulan bir sanattır. Divan şiirinde bu sanatın örneklerine rastlanılmamaktadır, buna rağmen çok kafiyeli şiirler bulunmaktadır. Buna dayanarak Türk edebiyatında *teşrî*'nin bir belâgat terimi olarak yukarıda saydığımız nitelikte tanımlanması doğru değildir. Hatta Türk edebiyatında örnekleri bulunmadığından ötürü *teşrî* sanatının varlığından söz etmek açık bir hata sayılır.

Yukarıdaki araştırmada yapılan incelemeler doğrultusunda *teşrî*'i “bir nazım parçasını birden fazla kafiye üzerine; her kafiyenin bitiminde iki değişik vezin üzerine kurmaktır. Hangi kafiye durulunca anlamlı bir ifâde meydana gelir” şeklinde tanımlayabiliriz. Zü'lkafiyeteyn ise “şiirde birden fazla kafiyenin kullanılması” demektir. Bazı belâgat alimleri *teşrî* sanatı için “tev'em ve tevşih” terimlerini kullanmışlardır.

Teşrî sanatı bedî ilminin sanatlarına dâhil olan lafzî sanatlardan sayılmaktadır. Klasik belâgat eserlerinde *teşrî* sanatı bu şekilde değerlendirilmekte ve ısrarla sözü güzelleştiren, cümleye değer katan estetik öğelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ancak *teşrî* sanatı vezin ve kafiye gibi iki temel üzerine bina edildiğinden İbnü'l-Esîr ve İbni Hicce el-Hamevî gibi

bazı belâgatçiler bu sanatın belâgatten ziyade şiir sanatı terimlerinden biri olduğunu savunmaktadırlar.

Arap belâgatindeki *teşrî* sanatına yakınlık gösteren ve divan şiirinde örnekleri çok olan musammat gazelleri şiir şahidi olarak gösterebiliriz. Türk edebiyatında teşrî sanatı sadece Arap belâgatini inceleyen kitaplarda bulunmaktadır. Türk şiirinde ise *teşrî*'e yakınlık gösteren çok kafiyeli tarzında yazılan şiirlere yer verilmiştir.

Yukarıda verilen bilgiler kapsamında teşrî sanatı ile çok kafiyeli şiirleri birbirinden ayrı tutulmalıdır.

Kaynakça

- Atîk, Abdülaziz. *İlmu'l-Bedî'*. Beyrut: Dâru'n-Nahđati'l-'Arabiyye Yayınları, (?).
- Aydemir, Yaşar- Çeltik, Halil. "Divan Şiirinde Ön Kafiye ve Ön Redif" *Bilig dergisi* 46, (2008),193-214.
- Bilgegil, M. Kaya. *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989, 2.bs.
- Bulut, Ali. *Belâgat*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013, 1.bs.
- Coşkun, Menderes. *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010, 2. bs.
- Demirciler, Ahmet Zahit. *Mustafa İzzet Def'ü'l-Mesâlib fi Edebi's-Şâ'ir ve'l-Kâtib*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları, 2009, 9. bs.
- el-Alevî el-Yemenî, Yahya b. Hamza, *et-Tırâz*, Tah.: Abdülhamid Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye Yayınları, 2002, 1.bs., 3. cilt.
- el-Hamevî, İbn Hicce. *Hizânetü'l-Edeb ve Gâyetü'l-Ereb*. Haz.: İsmâ Şe'îtu. Beyrut: Dâr ve mektebet el-Hilâl, 1987,1. cilt. 1. bs.
- el-Harîrî. *Makâmâtu'l-Harîrî*. Beyrut: Dâr Beyrut li't-tıbaa ve'neşr, 1978.
- el-Hüseynî, es-Seyyid Cafer es-Seyyid Bâkır. *Esâlîbu'l-Bedî Fî'l-Kur'ân*. İran - Kum: Müesseset Böstân Kitâb, (H.1429) 1. bs.
- el-Medenî, es-Seyyid Ali Şadreddin b. Ma'sûm. *Envâru'r-Rebî' fi Envâ'i'l-Bedî'*. haz.: Şâkir Hâdî Şükür. en-Necefü'l-Eşref: en-Nu'mân matbaası, 1969, 4.c., 1.bs.
- Eren, Cüneyt- Uzunoğlu, M. Vecih. *Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar (Belâgat)*. İstanbul: Sütun yayınları, 2006.
- et-Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer. *el-Mutavvel*. Tah.: Abdülhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2013, 3.bs.

- İbn Ebî'l-Isba' el-Mısırî. *Bedî'u'l-Kur'ân*. haz.: Hafnî Muhammed Şeref. Nahdat Mısır yayınları, 1957, 2. kısım.
- İbn Ebî'l-Isba' el-Mısırî. *Tahrîru't-Tahbîr*. haz.: Hafnî Muhammed Şeref. ec-Cumhûriyye'l-Arabiyye el-Müttehide, 1963.
- İbnü'l-Esîr, Ziyâuddin. *el-Meselû's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*. Haz. Muhammed Muhiyiddin Abdülhamid. Mısır, 1939, 2. cilt.
- Kaçar, Halil İbrahim. "Teşrî". *DİA*. 40/569-570. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Mahmut, Bedran Abdül-Hüseyn (2011). "el-Kafiye ve Müsteveyâtü'n-Nassi's-Şi'ri" *Kirkuk University Journal- Humanity Studies* 6/2, (2011), 1-21.
- Matlûb, Ahmed. *Mu'cemu'l-Muštalahâtu'l-Belağîyye ve Ta'avvuruha*. Matbuat el-Mecme'u'l-İlmî el-İrâkî, 1986, 2.c.
- Matlûb, Ahmed. *Mu'cemu'l-Muštalahâtu'l-Belağîyye ve Ta'avvuruha*. Matbuat el-Mecme'u'l-İlmî el-İrâkî, 1987, 3.c.
- Mermer, Ahmet. *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, 1. bs.
- Mütercim Âsım (1305). *el-Okyânûsü'l-Basît fî Tercemeti Kâmûsî'l-Muhît*. el-Maṭba'atu'l-Uş mâniyye, 1305, 2. cilt.
- Nâcî, Muallim. *Istılâhât-ı Edebiyye*. İstanbul: Şirket-i Mürettebiyye matbaası, 1307.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2011, 20. bs.
- Saraç, M.A. Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi (Biçim, Ölçü, Kafiye)*. İstanbul: 3F yayınevi, 2007, 2. bs.
- Shareef, Mohammed Ali. *el-Hatîb el-Kazvînî'nin Telhîsu'l-Miftâh Eseri Işığında Klâsik Türk Edebiyatı Belâgat Terimlerinin Tasnîfi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2015.
- Süleyman, Basim Nazım. "el-Kafiye Fî Şi'ri't-Tabî'a" *Kirkuk University Journal- Humanity Studies* 9/1, (2014), 95-129.
- Şafak, Yakup. *Sürûrî'nin Bahru'l-Ma'ârifî ve Enîsü'l-Uşşâk ile Mukayesesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1991.
- Vatvât, Raşîduddîn Muhammed el-'Umarî. *Hadâîku's-Sihri fî Dekâiki's-Şi'r*. Haz: Ahmed el-Hûlî. Kahire: el-Merkez el-Kavmî li't-Tercüme, 2009, 2. bs.